

Bálint István

A FELÁLDOZOTT MONTENEGRÓ

Bajza József: *A montenegrói kérdés*, Forum Könyvkiadó,
Újvidék, 2006

„A világháború régi hatalmas birodalmakat darabolt fel, más államok területét megnövelte vagy megcsonkította, új országokat teremtett, de csak egyetlen országot szüntetett meg, és ez csodálatosképpen nem a legyőzött központi hatalmak között keresendő, hanem a győztes szövetséges és társult hatalmak sorában: ez az eltörpült állam a kis Montenegró.” Ezek a sorok nem most, a Montegró függetlenségéről szóló népszavazással kapcsolatos viták során íródtak, hanem 1927-ben, nem valamelyik délszláv tudós vagy politikus vetette papírra őket, hanem egy magyar: a költő Bajza József fivérének a fia, Bajza József magyar történész, a Budapesti Szemle 1927-ben megjelent számában közölt tanulmányában. Nem csoda, hogy a montenegróiak úgy tisztelik, mint egyikét azoknak, akik igazi megértést mutattak sorsuk iránt, és erre a meg nem érdemelt sorsra a világ figyelmét is próbálták felhívni. (A másik Witney Warren amerikai tudós, aki már Bajza előtt, 1922-ben A Békekonferencia büntette címmel írt ugyanerről.) Külön nagyra értékelve azt is, hogy ő készítette el Montenegró kétkötetes bibliográfiáját.

A Forum Könyvkiadó által – Kishegyes község és az ott élő montenegróiak támogatásával – magyar és szerb nyelven most megjelentetett tanulmány szerzője ugyanis tényleg nemcsak nagy érdeklődést, hanem rendkívüli megértést is mutat e kis ország tragédiája iránt. Nem vitás, hogy ebben az érdeklődésben és megértésben szerephez jutott az a seb, amelyet 1927-ben még jobban érzett a világ magyarsága, amelyet a trianoni békeszerződés ütött a magyarok lelkén. Vagyis ez az érdeklődés elsősorban a sorstársnak szól. Nem véletlen ugyanis, hogy a fent idézett sorok így folytatódnak: „E körülmény magában is érdekessé tenné a montenegrói kérdést, ha az a mód, ahogyan Szerbia Montenegróval elbánt, nem volna a legkeserűbb szatíra a népek önrendelkezési jogára, nem volna annyira jellemző arra a szellemre, mely azokat a férfiakat eltöltötte, akik a központi hatalmak összeomlása után mint a világ urai döntöttek milliók és milliók sorsáról.”

Az első világháború utáni békeértekezleteken elkövetett igazságtalanságoknak a montenegrói példa révén történő megvilágítása azonban nemcsak a sors-

társ együttérzése. Utólag ennyi év távlatából azonban már nehéz megállapítani, mi vegyül még bele. Mert biztosan benne van a magyarok vigasztalásának a kísérlete: mások is jártak így, sőt az ő sorsuk még igazságtalanabb. Azt azonban már nehezebb eldönteni, hogy az érdeklődés további két indítéka közül melyik vezérelte a szerzőt. A kevésbé valószínű feltevés az, hogy a háttérben az angol diplomácia által is szorgalmazott elképzelés munkálkodott, hogy Magyarországnak a béketárgyalásokon az osztrák utat kellett volna követnie. Nem az ezeréves birodalom feldarabolhatatlanságára kellett volna hivatkoznia, hanem arra, hogy akkor már vagy 400 éve nem létezett Magyarország, az ország csak most nyerte el függetlenségét, tehát éppúgy megilleti az önrendelkezés joga, mint az alakuló új országok vagy Ausztria népeit. (Ebben az esetben – nem az egész elszakítandó területen, mint képtelen követelésként megfogalmazták, hanem a határ menti, magyar többségű területeken – népszavazást kezdeményezhetett volna. És nem áll elő az a lehetetlen helyzet, hogy még a Sopronnak Magyarországon való megmaradásához vezető népszavazást sem Magyarország, hanem Ausztria kezdeményezte.) Sokkal valószínűbb, hogy az országban egyesekben munkálkodó, a kulisszák mögött abban az időben biztosan folyó vitákban jelentkező fenti elképzeléssel szemben a szerző azt a véleményét akarta megfogalmazni, hogy Magyarország sorsán keveset változtatott volna az is, ha új, most függetlenné vált országgént lép fel.

Az azonban biztos, hogy a Montenegró sorsa iránti érdeklődés mögött a békeértekezleteken alkalmazott politikával és logikával folytatott vita, e politika és logika tarthatatlansága kimutatásának szándéka áll. Erre utal nemcsak a már idézett megállapítás, hogy a békekonferenciák részvevői mennyire érzéketlenek voltak a népek sorsa iránt. Ez a szándék végighúzódik ez egész értekezésen. Többek között abban a formában, hogy megpróbál rávilágítani, mennyire téves volt a békeértekezletek részvevőinek az az eltökéltsége, hogy soknemzetiségű államok helyett nemzetállamokat hozzanak létre. (Ez azzal az illúzióval párosult, hogy a csehszlovák és a jugoszláv egy nemzet.) Ezért hangsúlyozza a szerző: „Ha azonban egy kicsit szétnézünk a világ államai és nemzetei között, megállapíthatjuk, hogy a legnemzetibb állam sem öleli fel sehol az illető nemzeti nyelvet beszélő összes egyéneket, és a legnemzetibb állam sincs idegen nyelveket anyanyelvüknek valló állampolgárok nélkül.” (Azzal kiegészítve, hogy az objektivitás kedvéért azt is érzékelteti: a nemzetállamok megteremtésének fenti illúziójától a montenegróiak sem voltak mentesek, ennek következménye lett, hogy náluk is élt a szerbekkel való egyesülés gondolata, csak éppen nem a szerb, hanem a montenegrói uralkodó uralma alatt.)

A lényeg azonban mégis az, hogy ennek az érdeklődésnek és együttérzésnek az eredményeként megszületett egy mű, amely nagy szerepet kapott a világnak Montenegró tragédiájával való megismertetésében, és megérdemli azt a megbecsülést, amelyet a montenegróiak a szerző iránt éreznek. Bajza ugyanis

elmondja, hogy Dioclea, ez az illír időkből ismert város, melynek romjai ma is láthatók a montenegrói Podgorica környékén, tulajdonképpen a szerb államiság bölcsője, itt született a szerb államot megteremtő Nemanja – ahogy ő mondja: „a középkori szerb uralkodóház megalapítója” – is. És Montenegró akkor indult el az önálló állam fejlődésének útján, amikor „Dusán szerb császár halála után részekre hullik a Nemanják birodalma”. Ettől kezdve azonban hat egy csoda és egy természetes folyamat. A csoda, hogy Montenegró – a térségben egyedülállóan – meg tudta őrizni önállóságát. Ahogy a szerző írta: „A törpe kis állam és a hatalmas török birodalom erőviszonyai mellett szinte érthetetlen, miként tudja magát Montenegró fenntartani.” A természetes folyamat pedig az, hogy az önállóság és a külön állami lét feltételei között megindul a montenegrói identitás kialakulása, ahogyan később mondták: megszületik a montenegrói nemzet. A szerzőnek ezzel kapcsolatos fejtegetése ma is számíthat a montenegróiak külön érdeklődésére, hisz éppen azt igyekszik bizonyítani, hogy – minden ellenkező felfogással szemben – a montenegrói külön nemzet. „Ha tehát Szerbiában és Montenegróban – írja – teljesen egy nyelvet beszélnének is, ez magában véve még nem jelentené azt, hogy a szerbek és a montenegróiak egy nemzet.” (Tételeinek igazolásául felhossa: „A horvátok és szerbek nyelve lényegében azonos, de azért a horvátok és szerbek sohasem alkottak egy nemzetet.”) De különben is a két nyelv nem egészen azonos, hisz a montenegróiak a maguk elszigeteltségében külön úton haladtak, ahogy a szerző mondja: „nyelvük önállóan fejlődött”. És a montenegróiak külön elismerésére számíthat, hogy Bajza nagyon kiemeli az utolsó montenegrói uralkodó, Miklós király szerepét ennek a külön nemzetnek a kialakulásában. Ahogy ő írja: „valójában ő teremtette újjá a montenegrói nemzetet”.

Csak ezek után következik a szerző érdeme a szerb uralom alá kényszerített montenegróiak sanyarú sorsának bemutatásában. Ezzel kapcsolatban a múlt bemutatásának vonatkozásában esetleg hiányolhatjuk az ország önállóságát elismerő berlini kongresszus bemutatását, az ország önállóságának felszámolása után pedig a kialakult fegyveres ellenállás részletezését, de kárpotházi képet kapunk arról, hogy a békeértekezleten milyen nagyhatalmi érdekek és szempontok érvényesültek. És külön érdeme a könyvnek, hogy teljes képet ad a Montenegróban érvényesített szerb elnyomásról. Arról a rendszerről, amelynek következménye a szerző szerint: „A szerb uralom óta minden tizedik ház börtön. Ezer zsandár őriz benne ezer montenegróit, míg az országutakon álarcos rablók fosztogatják és gyilkolják a járókelőket.” És mindezen felül még van ereje új dolgokat mondani a montenegrói albán kapcsolatokról is, annak megállapítása alapján, hogy „Montenegró lakossága a legtöbb vonatkozásban legközelebb Észak-Albániához áll”. Addig a vitatható véleményig menve, hogy „a délszláv térségben három különböző racet találnak: a horvátot, a szerbet és a dinárit”. És a montenegróiak fajilag „merőben mások, mint a szerbek, ellenben azonosak az adriai vízrendszer területén lakó horvátokkal és albánokkal”.

Egészében Bajza műve nemcsak elgondolkodtató adalék a mi Trianonnal kapcsolatos vitáinkhoz, fontos – a montenegróiak által is nagybecsült – hozzájárulás Montenegró történelmének megismeréséhez. Ezenfelül lényeges támpont lehet a nemzet fogalmával kapcsolatban az Európai Tanács ide vonatkozó ajánlásával szükségessé vált vitákhoz általában; konkrétan pedig azokhoz a nálunk még mindig le nem zárult vitákhoz, amelyekben az egyik fél azzal vádolja Milovan Đilast, hogy ő a bűnös, mert kitalálta a montenegrói nemzetet, ugyanis elismerte annak a szerbektől eltérő jellemvonásait, a másik fél pedig azzal, hogy a nagyszerb hegemonia képviselője, mert azt mondja: a montenegróiak etnikai alapja (a mítoszok, a hagyomány, a nyelv és a vallás, a közös történelmi tudat stb.) kétségtelenül azonos a szerbekével. De még ennél is fontosabb, hogy ez a könyv lényeges érveket szolgáltat ahhoz a tételhez, hogy Montenegró függetlenné válása után a szerb politikának alapvetően át kell dolgoznia a kisebbségi politikával kapcsolatban elfoglalt álláspontját. Mindez új helyzetet teremthet a szerbiai kisebbségek – köztük a magyarok – iránti viszonyban is.